

Robert KASPERSKI
Warszawa

Amalowie a Wizygoci. Kasjodor i Ablavius — dwie relacje o władzy amalskich królów nad Gotami¹

1. Problematyka, 2. Ablavius, Kasjodor i Jordanes, 3. Ablavius i Kasjodor. Dwie różne wykładnie historii Gotów?, 4. Amalowie a Baltowie, 5. Amalowie a Wizygoci w VI w. 6. Eutaryk Cilliga i jego gockie dziedzictwo.

1. Problematyka

W swojej znakomitej, erudycyjnej pracy *Intitulatio I* Herwig Wolfram zwrócił uwagę na to, że ostrogocki władca Teodoryk Wielki (panował w Italii w latach 493–526) oficjalnie tytułował swego zachodniogockiego zięcia Alaryka II (panował 484–507) *Rex Wisigotharum*, choć sam król Wizygotów określał siebie jako *Rex Gothorum* i właśnie taki tytuł kazał wyciąć w swej gemmie. Zdaniem austriackiego uczonego w działaniach tych miał uwidocznic się program polityczny Teodoryka, który odmawiając wywodzącemu się z dynastii Baltów wizygockiemu władcy tradycyjnie przysługującego mu tytułu *rex Gothorum*, pragnął w ten sposób pozbawić go możliwości reprezentowania całej gockiej *gens*². Wizygockie królestwo powstało bowiem jako królestwo wojenne (*Heerkönigtum*) i miało stanowić konkurencję dla gockiego Þiudans — króla sakralnego, do którego tradycji rościł sobie prawo Teodoryk³. Podnie-

¹ Artykuł ten nie ujrzałby światła dziennego, gdyby nie zyczliwa inspiracja ze strony Profesora Zbigniewa Dalewskiego, któremu też niniejszy tekst zawdzięcza swój ostateczny kształt. Moje podziękowania zechcą przyjąć także Profesorowie Jacek Banaszekiewicz i Wojciech Wrzosek, z którymi miałem przyjemność dyskusji nad niniejszym tekstem. Za zyczliwie wsparcie dziękuję również Profesorowi Frankowi Cloverowi.

² H. Wolfram, *Intitulatio I. Lateinische Königs- und Fürstentitel bis zum Ende des 8. Jahrhunderts*, Graz–Wien–Köln 1967, s. 77–79; D. Claude, *Adel, Kirche und Königtum im Westgotenreich*, Sigmaringen 1971, s. 47, przyp. 3. Por. A. Gillett, *Was Ethnicity Politicized in the Earliest Medieval Kingdoms?*, w: *On Barbarian Identity. Critical Approaches to Ethnicity in the Early Middle Ages*, ed. A. Gillett, Turnhout 2002, s. 85–121.

³ Wzmianka Tacyta, że Germanie wybierają *reges ex nobilitate, duces ex virtute* (*Germania* 7,1) posłużyła W. Schlesingerowi, *Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte*, t. 1: *Germanen, Franken, Deutsche*, Göttingen 1963 oraz R. Wenskusowi, *Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen gentes*, Köln–Graz 1961, do stworzenia dwóch typów idealnych germańskiego królestwa. Pierwszym jest królestwo wojenne „Heerkönigtum”, drugim zaś mające sakralny charakter „Volkskönigtum” lub też „Sakralkönigtum”. Drugi typ definiowany jest jako „reprezentujący określoną grupę etniczną”. Stąd gocki Þiudans określa króla ludu Gotów. H. Wolfram zajmuje dziś dużo ostrożniejsze i bardziej krytyczne stanowisko, zob. tenże, *Gotische Studien. Volk und Herrschaft im frühen Mittelalter*, München 2005, s. 15–65. Krytyczne stanowisko wobec „Sakralkönigtum” zajął F. Graus, *Volk, Herrscher und Heiliger im Reich der Merowinger. Studien zur Hagiographie der Merowingerzeit*, Praha 1965, s. 300–334. Omówienie dyskusji u G. Klaniczaya, *Holy Rulers and Blessed Princesses. Dynastic Cults in Medieval Central Europe*, Cambridge 2002, s. 1–18; D. H. Green, *Language and History in the Early Germanic World*, Cambridge 2000, s. 123: *None of the three words for king (thiudans, truthin, kuning) can safely be associated with sacral kingship.*

siona przez Wolframa kwestia tytułatury Teodoryka Wielkiego i Alaryka II dotyka niezwykle istotnego zagadnienia pretensji ostrogockiego władcy do zwierzchności nad wszystkimi odłami Gotów.

Ród Teodoryka, Amalowie, w swej historii kilkakrotnie zabiegał o połączenie gockich *gentes* pod swoją zwierzchnością⁴. Jednak najważniejsze próby zjednoczenia gockich grup plemiennych związane są z dwoma okresami. Przed rozpoczęciem inwazji na Italię w roku 489 Teodoryk Wielki prowadził pertraktacje z różnymi gockimi odłami plemiennymi w celu włączenia ich do swojej armii⁵. Z owych gockich *gentes* najbardziej „egzotyczni” byli krymscy Goci, którzy jednak ostatecznie odmówili wzięcia udziału w tej kampanii. Po zwycięskim zakończeniu wojny z Odoakrem w roku 493 i zajęciu Italii przez Ostrogotów⁶ jednym z celów polityki Teodoryka stała się unifikacja różnych gockich grup, które uczestniczyły w jej podboju. Drugi okres to rządy Teodoryka nad Wizygotami po proklamacji Amala na króla „zachodnich Gotów” w 511 r.

Kwestii relacji ostrogocko-wizygockich przypada niezwykle istotne miejsce w spisany przez Jordanesa, najprawdopodobniej w 551 r. w Konstantynopolu, dziele *De origine actibusque Getarum* znanym bardziej pod krótszym tytułem *Getica*⁷. Praca Jordanesa stanowi krótkie streszczenie zaginionej *Historii Gothorum* autorstwa Kasjodora, składającej się z dwunastu ksiąg⁸. W dziele Kasjodora, powstałym na zamówienie Teodoryka Wielkiego⁹ i ukończonym prawdopodobnie jeszcze za życia ostrogockiego władcy, być może już w roku 519¹⁰, widzieć należy oficjalną wykładnię historii dynastii

⁴ Na ten temat zob. H. Wolfram, *Historia Gotów*, Warszawa–Gdańsk 2003, s. 320. H. Wolfram dopuszcza nawet możliwość, że huńsko-rzymska wojna, której kulminacją była słynna bitwa na Polach Katalaunijskich w roku 451, spowodowana była dążeniem Amalów do zdobycia władzy nad Wizygotami. Zob. tenże, *Theogonie, Ethnogenese und ein kompromittierter Großvater im Stammbaum Theoderichs des Großen*, w: *Festschrift für Helmut Beumann. Zum 65. Geburtstag*, ed. K.U. Jäschke, R. Wenskus, Sigmaringen 1977, s. 80–97.

⁵ *Iordanis, De origine actibusque Getarum*, ed. T. Mommsen, w: MGH Auctores Antiquissimi [dalej: MGH AA], t. 5, 1, Berlin 1882, LVII, c. 292 [dalej: *Getica*]: *Igitur egressus urbe regia Theodoricus et ad suos revertens omnem gentem Gothorum, qui tamen ei prebuerunt consensum, Hesperiam tendit rectoque itinere per Sirmis ascendit vicina Pannoniae, indeque Venetiarum fines ingressus ad Pontem Sontii nuncupatum castra metatus est*. Problematykę omawia też B. Tönnies, *Die Amalertradition in den Quellen zur Geschichte der Ostgoten. Untersuchungen zur Cassiodor, Jordanes, Ennodius und den Excerpta Valesiana*, Hildesheim 1989, s. 71–79; zob. też A. Schwarcz, *Der Nordadria- und Westbalkanraum im 6. Jahrhundert zwischen Goten und Byzantinern*, w: *Slowenien und die Nachbarländer zwischen Antike und Karolingischer Epoche. Anfänge der slowenischen Ethnogenese*, ed. R. Bratož, Ljubljana 2000, s. 59–71. Na temat liczebności populacji Ostrogotów, zob. T. S. Burns, *Calculating Ostrogothic Population*, „Acta Antiqua”, 26, 1978, s. 457–463. Por. H. Wolfram, *Historia Gotów*, s. 15, przyp. 15.

⁶ T. S. Burns, *A History of the Ostrogoths*, Bloomington and Indianapolis 1984, s. 72–80.

⁷ Edycje: *Iordanis De origine actibusque Getarum*, ed. F. Giunta, A. Grillone, Roma 1991; *Getica*, ed. T. Mommsen, w: MGH AA, t. 5, 1, Berlin 1882. W niniejszej pracy korzystaliśmy z edycji Mommsena. Świetny wykład problematyki datacji *Getiki* dał B. Croke, *Jordanes and the immediate Past*, „Historia”, 54/55, 2005, s. 473–494. Por. W. Goffart, *Barbarian Tides: The Migration Age and the Later Roman Empire*, Pennsylvania 2006, s. 56–72. Profesorowie Brigitte Merta, Hagith Sivan, Arnold Angenendt, Thomas S. Burns, Helmut Castritius, Brian Croke, John Drinkwater, Andrew Gillett, Walter Goffart, Michael Kulikowski, Stefan Krautschick, Gideon Maier, Ingemar Nordgren, Walter Pohl, Christian Rohr, Biagio Saitta, Roger Scott, Bernhard Tönnies oraz Herwig Wolfram zechcą przyjąć moje najserdeczniejsze podziękowania za przesłanie prac wielce przydatnych dla niniejszego artykułu.

⁸ Cassiodorus, *Variae epistolae*, ed. T. Mommsen, w: MGH AA, t. 12, Berlin 1894 [dalej: *Variae*], *Praefatio* 11: *Dixisti etiam ad commendationem universitatis frequenter reginis ac regibus laudes: duodecim libris Gothorum historiam defloratis prosperitatibus condidisti. cum tibi in illis fuerit secundus eventus, quid ambigis et haec publico dare, qui iam cognosceris dicendi tirocinia possuisse?* Zob. *Getica*, *Praefatio* 1. Dlatego też za tym tekstem będziemy używali nazwy *Historia Gothorum*, choć jest to termin *stricte* techniczny, z uwagi na to, że poszczególne źródła wymieniają różne warianty tytułu dzieła Kasjodora. H. Wolfram, *Gotische Studien*, s. 207–224, tutaj s. 215, wymienia wszystkie występujące w źródłach tytuły i określenia dotyczące tego dzieła.

⁹ *Anecdota Holderi ou Ordo generis Cassiodorum. Introduction, édition, traduction et commentaire*, ed. A. Galonnier, „Antiquité tardive”, 4, 1996, s. 299–312, tutaj s. 306: *scripsit praecipiente Theodoricho rege historiam Gothicam originem et loca mores in libris annuntians*.

¹⁰ J. J. O’Donnell, *Cassiodorus*, Berkeley — Los Angeles 1979, s. 45. S. Krautschick, *Cassiodor und die Politik seiner Zeit*, Bonn 1983, s. 34, przyp. 1, uważa, że ukończenie dzieła Kasjodora można datować również na okres wcześniejszy (rok 515 lub 517). Por. krytyczne stanowisko W. Goffarta, *The Narrators of Barbarian History (A. D. 550–800). Jordanes, Gregory of Tours, Bede, and Paul the Deacon*, Princeton 1988, s. 31–42.

Amalów, propagowaną przez dwór w Rawennie. Według współczesnych badaczy *Historia Gothorum* miała na celu zbudowanie tradycji, stanowiącej w istocie główny czynnik procesu etnogenetycznego¹¹. Jej zadaniem miało być, po pierwsze, stworzenie „poczucia wspólnoty” wśród różnych odłamów gockich, po drugie, usankcjonowanie władzy Amalów nad tymi odłamami¹². Z tym ostatnim zagadnieniem związana była także kwestia legitymizacji osoby następcy Teodoryka Wielkiego, Eutaryka Cilligi¹³. Do tej sprawy przyjdzie nam jeszcze powrócić¹⁴.

Dzieło Kasjodora jednakże, jak wiadomo, nie zachowało się. Znamy je jedynie z przekazu Jordanesa. Problem charakteru relacji łączących narrację *Getiki* Jordanesa z *Historią* Kasjodora budzi liczne kontrowersje¹⁵. Arnaldo Momigliano przedstawił pogląd, że prawie wszystko co zostało zawarte w *Getice* pochodzi wprost z dzieła Kasjodora. Także H. Wolfram jest zdania, że *Getica* Jordanesa przechowuje oryginalną myśl Kasjodora. Do podobnych wniosków skłania się na podstawie przeprowadzonych analiz filologicznych również Johann Weissensteiner. Z całkowicie odmiennym poglądem wystąpił natomiast Walter Goffart, który przyznaje Jordanesowi samodzielną rolę autorską, nie negu-

¹¹ Zob. R. Wenskus, *Stammesbildung und Verfassung*, s. 53–70; H. Wolfram, *Typen der Ethnogenese. Ein Versuch, w: Die Franken und die Alemannen bis zur „Schlacht bei Zülpich” (496/97)*, ed. D. Geuenich, Berlin–New York 1998, s. 608–627; tenże, *Gotische Studien*, s. 207–224; H. Castritius, *Stammesbildung, Ethnogenese*, w: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, 1, 29, Berlin–New York 2005, s. 508–515, tam też wykaz dalszej literatury krytycznej z kręgu historiografii anglosaskiej.

¹² Zob. Cassiodorus, *Variae*, IX, 25, szczególnie 4; zob. też: B. Saitta, *La civiltas di Teodorico*, Roma 1993; R. Macpherson, *Rome in Involution. Cassiodorus' Variae in their literary and historical setting*, Poznań 1989; G. Maier, *Amtsträger und Herrscher in der Romania Gothica. Vergleichende Untersuchungen zu den Institutionen der ostgermanischen Völkerwanderungsreiche*, Stuttgart 2005; H. Butzmann, *Cassiodor-Studien. Überarbeitet und zum Druck gebracht von Bernhard Tönnies*, „Wolfenbüttler Beiträge”, 14, 2006, s. 9–72. Na temat roli tradycji, zob. W. Schlesinger, *Die Entstehung der Nationen. Gedanken zu einem Forschungsprogramm*, w: *Nationes I. Aspekte der Nationenbildung im Mittelalter*, ed. H. Beumann, W. Schröder, Sigmaringen 1978, s. 11–62; P. Heather, *Cassiodorus and the Rise of the Amals: Genealogy and the Goths under Hun Domination*, „The Journal of Roman Studies”, 79, 1989, s. 103–128; T. S. Burns, *Theodorich the Great and the Concepts of Power in Late Antiquity*, „Acta Classica”, 25, 1982, s. 99–118; W. Pohl, *Tradition, Ethnogenese und literarische Gestaltung: eine Zwischenbilanz*, w: *Ethnogenese und Überlieferung. Angewandete Methoden der Frühmittelalterforschung*, ed. K. Brunner, B. Merta, Wien–München 1994, s. 9–26; tenże, *Der gebrauch der Vergangenheit in der Ideologie der Regna*, w: *Ideologie e pratiche del reimpiego nell'Alto Medioevo 16–21 aprile 1998*, Spoleto 1999, s. 149–175; tenże, *I Goti d'Italia e le tradizioni delle steppe*, w: *Teodorico il Grande e i Goti d'Italia, Atti del XIII Congresso internazionale di studi sull'Alto Medioevo, Milano 2–6 novembre 1992*, Spoleto 1993, s. 227–251; C. Rohr, *Das Streben des Ostgotenkönigs Theoderich nach Legitimität und Kontinuität im Spiegel seiner Kulturpolitik*, w: *Integration und Herrschaft. Ethnische Identitäten und Soziale Organisation im Frühmittelalter*, ed. W. Pohl, M. Diesenberger, Wien 2002, s. 227–233. Zaznaczyć trzeba, że uczeni z tzw. „szkoły wiedeńskiej” (H. Wolfram oraz jego uczniowie W. Pohl, A. Schwarcz, Ch. Rohr), uznają pogląd o aktywnej roli Teodoryka Wielkiego w konstruowaniu *Historii Gotów* Kasjodora. Austriacy badacze są zdania, że Kasjodor konsultował z Teodorykiem poszczególne partie dzieła. Krytycznie na ten temat: W. Goffart, *Does the Distant Past Impinge on the Invasion Age Germans?* w: *On Barbarian Identity*, s. 21–37, tutaj s. 34.

¹³ Patrz też: S. Krautschick, *Cassiodor*, s. 31, przyp. 3, tam też dalsza literatura.

¹⁴ Z pewnością Kasjodorowi przyświecała jednak również idea umiejscowienia dziejów gockich w obrębie tradycji rzymskiej, jak dowodzą tego skierowane do senatu słowa króla ostrogockiego Atalaryka, wnuka i faktycznego następcy Teodoryka, na temat dzieła Kasjodora, *Originem Gothicam historiam fecit esse Romanam*; zob. Cassiodorus, *Variae*, IX 25.5; Na temat tych kwestii zob. H. Wolfram, *Intitulatio I*, s. 101–104. Jest to jednak problem wykraczający poza ramy niniejszego artykułu.

¹⁵ Zob. P. Amory, *People and identity in Ostrogothic Italy, 489–554*, Cambridge 2003, s. 291–313, szczególnie s. 292 n.; H. Wolfram, *Historia Gotów*, s. 11 n. oraz 45–47; tenże, *Einleitung oder Überlegungen zur Origo Gentis*, w: *Typen der Ethnogenese unter besonderer Berücksichtigung der Bayern I*, ed. H. Wolfram, W. Pohl, Wien 1990, s. 19–33; W. Goffart, *The Narrators of Barbarian History (A. D. 550–800)*, s. 20–111; J. J. O'Donnell, *The aims of Jordanes*, „Historia”, 31, 1982, s. 223–240; N. Wagner, *Getica. Untersuchungen zum Leben des Jordanes und zur frühen Geschichte der Gothen*, Berlin 1967; B. Croke, *Cassiodorus and the Getica of Jordanes*, „Classical Philology”, 82, 2, 1987, s. 117–134.

jąc jednak przy tym roli dzieła Kasjodora jako jednego ze źródeł *Getiki*¹⁶. Do podobnych wniosków doszedł też Brian Croke¹⁷.

Sprawa zależności tekstu Jordanesa od dzieła Kasjodora jest niezwykle złożona. Nie podejmując w tym miejscu w żadnym razie próby jej rozstrzygnięcia, z dużym prawdopodobieństwem można jednak założyć, że *Getika* przechowała znaczną część wykładu Kasjodora. Niemniej dzieła Jordanesa nie można traktować wyłącznie jako wypisu czy też zwykłego skrótu *Historii* Kasjodora. Po pierwsze, nie wolno zapominać, że Jordanes pisał w Konstantynopolu. W jego dyskursie sympatie probizantyńskie są wyraźnie dostrzegalne¹⁸. Gocki dziejopis otwarcie przyznał na końcu swego dzieła, że wyłożył zawarty w nim materiał nie dla chwały Gotów, lecz dla chwały ich zwycięzcy¹⁹, czyli cesarza Justyniana I Wielkiego. Cnoty cesarza i dzielność jego wodza Belizariusza stawia wyżej od cnót Gotów²⁰. Symptomatyczne wydają się również słowa, jakie Jordanes włożył w usta wizygockiego sędziego Atanaryka (IV wiek), kiedy ten pojawił się w Konstantynopolu: „*Bez wątpienia Bogiem na ziemi jest cesarz i ktokolwiek przeciw niemu dłoń podniesie sam winny jest swej zagłady*”²¹. Nie ulega wątpliwości, iż problem motywacji autora *Getiki* pozostaje ważny w badaniach nad zależnością jego dzieła od dziejów gockich Kasjodora i wymaga dalszych pogłębionych badań²². Po drugie, co wydaje się jeszcze ważniejsze, Jordanes otwarcie przyznał się, że oprócz streszczenia dzieła Kasjodora dodał informacje zaczerpnięte z różnych historii greckich i łacińskich²³.

2. Ablavius, Kasjodor i Jordanes

Wśród autorów przywoływanych przez Jordanesa pojawiają się znane postaci antycznej historiografii, m. in. Tacyt, Józef Flawiusz czy Tytus Liwiusz²⁴. Najbardziej tajemniczym z autorów cytowanych w *Getice* jest Ablavius, który obdarzony jest w tekście przydomkiem *descriptor Gothorum gentis egregius*, a spisana przez niego historia Gotów określona została przymiotnikiem *verissima*. Jest to postać znana wyłącznie z dzieła Jordanesa, który wzmiankuje jego imię trzykrotnie²⁵. Theodor

¹⁶ A. Momigliano, *Cassiodorus and the Italian Culture of his time*, w: tegoż, *Secondo contributo alla storia degli studi classici*, Roma 1960, s. 191–229; H. Wolfram, *Historia Gotów*, s. 23; J. Weißensteiner, *Cassiodor/Jordanes als Geschichtsschreiber*, w: *Historiographie im frühen Mittelalter*, ed. A. Scharer, G. Scheibelreiter, Wien–München 1994, s. 308–325; tenże, *Cassiodor Gotengeschiede bei Gregor von Tours und Paulus Diaconus? Eine Spurensuche*, w: *Ethnogenese und Überlieferung. Angewandete Methoden der Frühmittelalterforschung*, ed. K. Brunner, B. Merta, Wien–München 1994, s. 123–128; W. Goffart, *The Narrators of Barbarian History (A. D. 550–800)*, s. 23–31; H. Löwe, *Cassiodor*, w: *Von Cassiodor zu Dante. Ausgewählte Aufsätze zur Geschichtsschreibung und politischen Ideenwelt des Mittelalters*, Berlin–New York 1973, s. 11–32.

¹⁷ B. Croke, *Cassiodorus and the Getica of Jordanes*, s. 117–134; tenże, *Latin Historiography and the Barbarian Kingdoms*, w: *Greek and Roman Historiography in Late Antiquity. Fourth to Sixth Century A.D.*, ed. G. Marasco, Leiden–Boston 2003, s. 349–389.

¹⁸ Zob. S. Krautschick, *Cassiodor*, s. 23–40.

¹⁹ *Getica*, LX, c. 316: *Nec si tamen cuncta, quae de ipsis scribuntur aut referuntur, complexus sum, nec tantum ad eorum laudem quantum ad laudem eius qui vicit exponens.*

²⁰ *Getica*, LX, c. 315: *Haec laudanda progenies laudabiliori principi cessit et fortiori duci manus dedit, cuius fama nullis saeculis nullisque silebitur aetatibus, sed victor ac triumphator Iustinianus imperator et consul Belesarius Vandalici Africani Geticique dicuntur.*

²¹ *Getica*, XXVIII, c. 143: *Deus, inquit, sine dubio terrenus est imperator et quisquis adversus eum manu moverit, ipse sui sanguinis reus existit.*

²² Nie bez znaczenia jest też fakt występowania w narracji *Getiki* różnych antyariańskich dygresji, które z pewnością nie mogą pochodzić od Kasjodora, szerzej zob. B. Croke, *Cassiodorus and the Getica of Jordanes*, s. 125; por. W. Goffart, *The Narrators of Barbarian History (A. D. 550–800)*, s. 20–111; P. Amory, *People*, s. 291–313, gdzie dobre streszczenie poglądów rywalizujących szkół we współczesnej historiografii.

²³ *Getica*, *Prefatio* 3: *Ad quos et ex nonnullis historiis Grecis ac Latinis addedi convenientia, initium finemque et plura in medio mea dictione permiscens.*

²⁴ Z Ablaviusem włącznie dokładnie czternastu autorów, zob. J. J. O'Donnell, *The aims of Jordanes*, s. 235.

²⁵ Dawniej zwracano uwagę na fragment: *Pro nobis potius tractate quod convenit. trahitur enim ad benivola, cui causa creditur rationabiliter ordinanda, nec potest utilitatem propriam anteferre, cui magis decorum est credenti profutura*

Mommsen we wstępie do wydanej przez siebie w 1882 roku *Getiki* wysunął tezę, że Ablavius był współczesnym Kasjodorowi autorem zaginionej historii Gotów, która oparta była na przekazywanych ustnie pieśniach gockich. Niemiecki historyk uznał dzieło Ablaviusa za główne źródło spisanej przez Kasjodora *Historii Gothorum*²⁶. Za pośrednictwem dzieła Kasjodora wzmianki o Ablaviusie miały trafić do *Getiki* Jordanesa²⁷. Uczeń W. Goffarta, Andrew Gillett uważa z kolei, że Ablavius był raczej etnografem lub geografem, aniżeli historykiem *sensu stricto*²⁸, wskazując na podobieństwo określenia *descriptor Gothorum gentis egregius* do przydomka, którym Jordanes obdarzył Klaudiusza Ptolemeusza, mianowicie *orbis terrae discriptor egregius*²⁹. Ablavius miał według Gilletta żyć i pisać nie później niż w III wieku, o czym świadczyć mają przekazane przez niego informacje o Scytii³⁰. Ustosunkowując się przede wszystkim do ostatniej tezy Gilletta, stwierdzić trzeba, że każda próba wyznaczenia daty działalności Ablaviusa, bez dokonania identyfikacji prozopograficznej, będzie czynnością czysto hipotetyczną, dla której górną granicą czasową będzie rok 551, a więc data ukończenia *Getiki* Jordanesa.

Z niezwykle kontrowersyjną tezą na temat Ablaviusa wystąpił Rolf Hachmann, który stwierdził, że Ablavius mógł być autorem dzieła dotyczącego historii Wizygotów, zawierającego „prehistorię” (*Urgeschichte*) Gotów, sięgającą przynajmniej do czasów panowania Hermanaryka (zmarł ok. 375 r.)³¹. To wizygockie *Origo*, powstałe jakoby za panowania Alaryka II, zatem na przełomie V i VI w., miał wykorzystać Kasjodor przy pisaniu swej historii Gotów³². Niemiecki archeolog oparł jednak swoją tezę na dosyć wątpliwych przesłankach, a w omówieniu relacji Ablaviusa o dwóch postaciach gockich władców popełnił wyraźny błąd. Kwestia ta będzie dokładnie rozpatrzona dalej. Szwedzki historyk Ingemar Nordgren dokonał natomiast próby identyfikacji postaci dziejopisa Gotów z Ablaviusem, konsulem z roku 331³³. Był on ministrem i faworytem Konstantyna Wielkiego, zabitym po śmierci cesarza w roku 337. Przypisuje mu się także epigram, przyrównujący rządy Konstantyna do tych sprawowanych przez Nerona. Nordgren uważa, że dzieło Ablaviusa było znane Kasjodorowi, który wykorzystał je podczas pisania *Historii Gothorum*. Z polskich uczonych postacią Ablaviusa zajął się Paweł Janiszewski³⁴. Jego zdaniem we wspomnianym przez Jordanesa historyku Gotów widzieć należy żyjącego na przełomie IV i V w. sofistę Ablabiosa z Galacji. P. Janiszewski wskazuje na związki Ablabiosa z grupą skupioną wokół sofisty Troilosa, z którą blisko powiązany był również Eusebios Scholastyk, autor poematu heksametrycznego o rebelii gockiego wodza Gainasa, znanego jako *Gainea*. W ujęciu tego badacza, *Gainea*, dowodząca zainteresowania środowiska powiązanego z Troilosem problematyką gocką, mogła stanowić poetycką kontynuację historii Gotów spisanej przez Ablabiosa. Za utożsamieniem Ablaviusa z Ablabiosiem z Galacji przemawiać mają zwłaszcza dwa podstawowe argumenty: po pierwsze, we fragmentach

praestare. considerate etiam, principes docti, et Ablabi vestri historica monimenta recolite, quantum decessores vestri studuerint de suo iure relinquere, ut eis parentum nostrorum foedera provenirent, Cassiodorus, Variarum, X, 22, 2. Jednak w rękopisach stało pierwotnie *abavi*, a samo *ablabi* jest emendacją wydawniczą. W tej kwestii Evangelos Chrysos ustnie zwrócił uwagę W. Goffartowi, *The Narrators of Barbarian History (A. D. 550–800)*, s. 62 z przyp. 208, że dokonanie powrotu do oryginalnego tekstu sprzed emendacji z *Ablabi vestri* na *abavi vestri* nada treści listu doskonały sens. Chodzi w tym miejscu nie o Ablaviusa lecz o archiwę cesarskich poprzedników Justyniana.

²⁶ T. Mommsen, *Getica*, MGH AA V, 1, Wstęp 1, s. xxxvii–xxxix, xl–xliv.

²⁷ S. Krautschick, *Cassiodor*, s. 145.

²⁸ A. Gillett, *Jordanes and Ablabius*, w: *Studies in Latin Literature and Roman History*, t. 10, ed. C. Deroux, Collection Latomus 254, Brussels 2000, s. 479–500.

²⁹ *Getica*, III, c. 16.

³⁰ A. Gillett, *Jordanes*, s. 493 n.

³¹ R. Hachmann, *Die Goten und Skandinavien*, Berlin 1970, s. 68.

³² Tamże, s. 78.

³³ I. Nordgren, *The Well Spring of the Goths. About the Gothic peoples in the Nordic Countries and on the continent*, New York 2004, s. 384 n.

³⁴ P. Janiszewski, *Ablabios „descriptor Gothorum gentis egregius” i studia nad fragmentami zaginionych dzieł historyków antycznych*, w: *Chrześcijaństwo u schyłku starożytności. Studia Źródłoznawcze*, t. 6, Warszawa 2007, s. 9–31.

znanych z Jordanesa, w których występuje Ablavius, dostrzec można ślady chwytów retorycznych sofistów greckich, po drugie, „Ablavius na pewno pisał po grecku. Kasjodor znał grekę. Jordanes pisał o dodatkach z dzieł greckich i łacińskich pisarzy, bo sam zapewne nie władał biegle greką”³⁵. Te zdania wymagają naszego komentarza. Znajomość greki przez Kasjodora, mimo że pochodził z południowej Italii, zwanej *Magna Graecia*, jest kwestią kontrowersyjną. James J. O’Donnell kwestionuje znajomość greki przez Kasjodora, co popiera także B. Croke³⁶. Dużo ostrożniej podszedł do tej kwestii Heinz Löwe, który twierdzi, że Kasjodor znał grekę, jednakże w stopniu dalekim od doskonałości³⁷. B. Croke uważa ponadto, że Jordanes służący jako notariusz u magistra militum Gunthigisa zwanego Bazą, musiał znać zarówno łacinę, będącą językiem armii, jak i grekę. Za tym ostatnim przemawia fakt, że gramatyka i ortografia *Getiki* przesycone są greczyzmami. Nie negując w żadnym względzie dokonanej przez polskiego badacza identyfikacji, stwierdzić musimy zatem, że zbyt pochopnie przypisał on Kasjodorowi — podobnie jak większość przywoływanych autorów — znajomość dzieła Ablaviusa. Jedynym źródłem, w którym wspomina się o historii napisanej przez Ablaviusa jest bowiem *Getica*³⁸, a obecność w niej wzmianek odnoszących się do Ablaviusa nie może jeszcze w żadnej mierze przesądzać sprawy znajomości jego utworu przez Kasjodora. Kwestia relacji między historią Ablaviusa — niezależnie od niejasności dotyczących tożsamości tego dziejopisa i czasu powstania jego dzieła — a tekstem Kasjodora nie przedstawia się bowiem tak jednoznacznie, jak można by w pierwszym momencie sądzić. W gruncie rzeczy bowiem brak nie budzących wątpliwości dowodów na to, że Jordanes przejął informacje pochodzące od Ablaviusa bezpośrednio od Kasjodora. Nie można zatem wykluczyć przypuszczenia, że dzieło tego nieznanego nam skądinąd historyka stanowiło jedną z owych historii greckich i łacińskich, z których Jordanes czerpał niezależnie od dzieł gockich Kasjodora. Spróbujmy zatem przyjrzeć się nieco bliżej poświęconym Ablaviusowi wzmiankom *Getiki* i zastanowić się nad miejscem, jakie przypada im w rozwijanej przez Jordanesa opowieści.

Po pierwsze należy zauważyć, że we wszystkich fragmentach *Getiki*, w których pojawia się imię Ablaviusa mowa jest o Morzu Pontyjskim lub terenach do niego przyległych³⁹. Po drugie, w trzydziściu strukturze dzieła Jordanesa Ablavius wzmiankowany jest tylko w obrębie części pierwszej. Opisuje ona okres, w którym gocka *gens* tworzyła jedność, tzn. nie doszło jeszcze do podziału na Ostrogotów i Wizygotów. Pierwszy raz Ablavius wymieniony zostaje we fragmencie IV, c. 28, w którym Jordanes przywołuje go jako wiarygodne źródło wyżej opisanych przez siebie wydarzeń.

³⁵ P. Janiszewski, *Ablabios*, s. 31.

³⁶ J. J. O’Donnell, *Cassiodorus*, s. 235; B. Croke, *Cassiodorus and the Getica of Jordanes*, s. 124, przyp. 20.

³⁷ H. Löwe, *Cassiodorus*, s. 15, przyp. 20.

³⁸ Niemniej warto przypomnieć, na co zwrócił uwagę już T. Mommsen, że w liście napisanym przez opata Tegernsee Ruperta (1155–1183), w którym duchowny ten prosi o przesłanie kilku dzieł antycznych m. in. Pliniusza, Ptolemeusza i Ammiana Marcellina, mowa jest także o *Gestae Gothorum* niejakiego Blaviusa. Mommsen uznał, że ów Blavius jest identyczny z Ablaviusem, jednak według niego Rupert znał go wyłącznie z lektury *Getiki*, zob. T. Mommsen, *Getika*, Wstęp 1, s. xxxvii, przyp. 70. Jednak, jak słusznie stwierdził R. Hachmann, ten wniosek byłby całkowicie właściwy tylko wtedy, gdyby udało się dowieść, że Rupert znał również dzieło Jordanesa, zob. R. Hachmann, *Die Goten*, s. 77.

³⁹ *Getica*, IV, c. 28: *Haec ergo pars Gothorum, quae apud Filemer dicitur in terras Oium emenso amne transposita, optatum potiti solum. Nec mora ilico ad gentem Spalorum adveniunt consertoque proelio victoriam adipiscunt, exindeque iam velut victores ad extremam Scythiae partem, que Ponto mari vicina est, properant. Quemadmodum et in priscis eorum carminibus pene storico ritu in commune recolitur: quod et Ablavius descriptor Gothorum gentis egregius verissima adtestatur historia.*

Getica, XIV, c. 82: *Nunc autem ad id, unde digressum fecimus, redeamus doceamusque, quomodo ordo gentis, unde agimus, cursus sui metam explevit. Ablabius enim storicus refert, quia ibi super limbum Ponti, ubi eos diximus in Scythia commanere, ibi pars eorum, qui orientali plaga tenebat, eisque praeerat Ostrogotha, utrum ab ipsius nomine, an a loco, id est orientales, dicti sunt Ostrogothae, residui vero Vesegothae, id est a parte occidua.*

Getica XXIII, c. 117: *Sed cum tantorum servitio clarus haberetur, non passus est nisi et gentem Herulorum, quibus praeerat Halaricus, magna ex parte truncatam reliquam suae subegeret dicioni. Nam praedicta gens, Ablavio istorico referente, iuxta Meotida palude inhabitans in locis stagnantibus, quas Greci ele vocant, Eluri nominati sunt, gens quantum velox, eo amplius superbissima.*

Niektórzy uczeni sądzą nie bez podstaw, że historia Ablaviusa była źródłem informacji o wędrówce Gotów ze Skandzy, poprzez Gothiskandzę, *Oium* oraz dotarciu do Morza Pontyjskiego (fragmenty od IV, c. 25–IV, c. 29)⁴⁰. Z całkowitą pewnością możemy stwierdzić, że z dzieła Ablaviusa pochodzi informacja o królu Filimerze. Był on piątym⁴¹, lub „około” piątym⁴² królem po Berigu (król, który wywiódł Gotów ze Skandzy). Filimer doprowadził Gotów do żyznej krainy *Oium*⁴³. Z nim też jest związana historia o *Haliurunnae*, czarownicach, które miały zrodzić Hunów⁴⁴. Otto Mänchen–Helfen, który poddał tę opowieść analizie filologicznej, stwierdził, że została ona oparta na chrześcijańskiej legendzie o upadłych aniołach⁴⁵. Samo wyjście ze Skandzy odwołuje się być może do biblijnej opowieści o wyjściu Żydów z Egiptu lub do antycznych toposów migracyjnych⁴⁶. Materiał onomastyczny (*Haliurunnae*, *Oium*) pochodzi z języka gockiego. Żyzna kraina *Oium* przywodzi na myśl biblijny Kanaan⁴⁷. Motyw przejścia rzeki przed wkroczeniem do *Oium* może być wzorowany na przekroczeniu Jordanu, wyznaczającym początek podboju Kanaanu przez Żydów⁴⁸. Część Gotów, która poprzez załamanie się mostu nie wkroczyła do *Oium*, może mieć biblijny odpowiednik w zajordańskich plemionach Rubenitów, Gadytów i połowie pokolenia Manasses⁴⁹. To wszystko pozwala mniemać, że dyskurs dzieła Ablaviusa przesycony był toposami biblijnymi i być może także antycznymi. Dla naszych rozważań jednakże szczególne znaczenie mają inne jeszcze przypisywane Ablaviusowi fragmenty *Getiki*, które stwarzają możliwość bliższego określenia charakteru relacji łączących dzieło tego historyka z *Historiā* Kasjodora.

3. Ablavius i Kasjodor. Dwie różne wykładnie historii Gotów?

Rozwijając swoją tezę o Ablaviusie jako autorze dzieła poświęconego historii Wizygotów, R. Hachmann wskazywał, że nasz nieznaną historyk przedstawia uważanych przez Kasjodora za Amalów i Ostrogotów królów: Ostrogotę (III w.⁵⁰) i Hermanaryka jako władców ogólnogockich. W jego prze-

⁴⁰ P. Janiszewski, *Ablabios*, s. 31; por. W. Goffart, *The Narrators of Barbarian History (A.D. 550–800)*, s. 93.

⁴¹ *Getica*, XXIV, c. 121: *Filimer rex Gothorum et Gadarici magni filius qui post egressu Scandzae insulae iam quinto loco tenens principatum Getarum*.

⁴² *Getica*, IV, c. 26: *...pene quinto rege regnante post Berig Filimer*.

⁴³ Por. N. Wagner, *Getica. Untersuchungen zum Leben des Jordanes und zur frühen Geschichte der Goten*, s. 223–234. Niemiecki filolog odrzuca tezę jakoby opowieść o wędrówce Gotów do Oium pochodziła od Kasjodora. Według Wagnera opowieść ta została napisana za pomocą słabej i pełnej błędów łaciny, która nie może pochodzić od tak wykształconego Rzymianina. Przypomnijmy, że uczoney wychodzi z założenia, że *Getica* jest w przeważającej mierze odpisem z *Historii Gotów* Kasjodora.

⁴⁴ *Getica*, XXIV, c. 121–122.

⁴⁵ Zob. O. Maenchen–Helfen, *Die Welt der Hunnen. Eine Analyse ihrer historischen Dimension*, Wien 1978, s. 4, *Legenda o pochodzeniu Hunów ist nahezu sicher nach der christlichen Legende über die gefallenen Engel geformt*. Szczegółową analizę Maenchen–Helfen przedstawił w *The Legend of the Origin of the Huns*, „Byzantion”, 15, 1944–45, s. 244–251. F. Altheim, *Geschichte der Hunnen. I. Von den Anfängen bis zum Einbruch in Europa*, Berlin 1969, s. 6, uważa, że opowieść o Haliurunnae jest *christlich gefärbte (spiritus immundi) Fassung der ursprünglichen Sage*. Uczeń Altheima J. Rehork wskazał fragment Mt 12, 43, jako ujęcie modelowe. Por. H. Wolfram, *Gotische Studien*, s. 66–113, szczególnie s. 107–118; tenże, *Origo et religio: ethnic traditions and literature in early medieval texts*, w: *From Roman Provinces To Medieval Kingdoms*, ed. T. F. X. Noble, London–New York 2006, s. 70–90, szczególnie 73–90. Krytyczne uwagi szczególnie do tego ostatniego artykułu wyraził W. Goffart, *Two Notes on Germanic Antiquity Today*, „Traditio”, 50, 1995, s. 9–30.

⁴⁶ Zob. W. Pöhl, *Tradition, Ethnogenese und literarische Gestaltung: eine Zwischenbilanz*, s. 21 z przyp. 45; P. Amory, *People*, s. 302. W. Goffart, *The Narrators of Barbarian History (A. D. 550–800)*, s. 89, przyp. 331, uważa, że modelem była tu przekazana przez Liwiusza, *Ab urbe condita*, 1.1. 3–5, opowieść o przybyciu Eneasza i Ewandra do Italii. Każdy z nich nadaje nowej ziemi nazwę Troi.

⁴⁷ A. H. Merrills, *History and Geography in Late Antiquity*, Cambridge 2005, s. 100–169, tutaj 120.

⁴⁸ Joz., 1,1–3, 17.

⁴⁹ Joz., 1, 12–1, 18.

⁵⁰ Ostrogota według *Getica*, XVI, c. 89–93 miał być współczesny cesarzowi Filipowi zw. Arabem, którego panowanie trwało od 244 do 249 r.

konaniu bowiem dzieło Ablaviusa, opowiadające o dziejach Wizygotów, nie zawierało żadnych odniesień do historii Ostrogotów⁵¹. Lektura *Getiki* skłania jednak do wątpliwości, co do słuszności ustaleń R. Hachmanna. Wystarczy w tym miejscu przywołać jeden z trzech łączonych z Ablaviusem fragmentów dzieła Jordanesa, c. 82:

Mianowicie historyk Ablavius podaje, że tam na pobrzeżach Morza Pontyjskiego, gdzie jak opowiedzieliśmy, usadowili się w Scytii, tam część z nich na czele z Ostrogotą, która dzierżyła wschodnią część kraju, czy od jego imienia, czy też od miejsca, to jest wschodni, nazwani zostali Ostrogotami, pozostali zaś Wizygotami, to jest odłamem zachodnim⁵².

Z przekazu tego wynika jednoznacznie, że Ablavius uważał Ostrogotę za władcę wyłącznie wschodniej części Gotów, która od jego imienia lub położenia względem swych wizygockich „współbraci” wziąć miała swoją nazwę. Praktycznie obala to całą myśl Hachmanna, która w swej istocie stanowi zwyczajny *error fundamentalis*. Jednakże nawet błędne rozważania prowadzić mogą do ciekawych konkluzji. Fragment, w którym Jordanes na swego świadka przywołuje Ablaviusa, jest uderzająco zgodny z innym fragmentem *Getiki*, który, jak można przypuszczać, pochodzi z tego samego źródła:

W trzeciej siedzibie nad Morzem Pontyjskim, kiedy zdążyli się bardziej ucłowieczyć i jak powyżej opowiedzieliśmy, rozwinąć umysłowo, podzieliwszy się według rodów plemienia, Wizygoci służyli rodowi Baltów, a Ostrogoci przesławnym Amalom⁵³.

Z relacji tej wynika, że podział Gotów nastąpił nad Morzem Pontyjskim, a stało za nim podporządkowanie się ich dwóm rodóm: Wizygoci służyli Baltom, a Ostrogoci Amalom. Zauważyć można tutaj związek ze wzmianką Ablaviusa w dwóch płaszczyznach. Po pierwsze, podział nastąpić miał nad Morzem Pontyjskim, czyli rejonem, który szczególnie związany jest z tym dziejopisem. Po drugie, Amalowie objęli władzę tylko nad wschodnią częścią Gotów, co *implicite* wyrażone zostało już także w pierwszym cytowanym fragmencie, w którym to Ostrogota przedstawiony został jako władca jedynie tej właśnie części Gotów. Jak widać zatem, w żaden sposób nie można znaleźć źródłowego potwierdzenia myśli Hachmanna o „ogólnogockim” władcy o imieniu Ostrogota, o którym snuł jakoby Ablavius. Jednak pewien trop, na który zwraca uwagę Hachmann — stwierdzenie, że w *Getice* istnieją dwie wykładnie traktujące o zasięgu władzy Ostrogoty — warty jest podjęcia. Jedna z tych wykładni została już przedstawiona: Ostrogota według Ablaviusa, był władcą Ostrogotów. W tym wypadku powszechnie przypisywana mu przez współczesnych historyków funkcja *herosa eponymosa* Ostrogotów jest całkowicie spełniona⁵⁴. Z takim przedstawieniem dziejów Ostrogoty idzie w parze podział Gotów na dwa „bratnie” ludy nad Morzem Pontyjskim, będący skutkiem podporządkowania się ich odpowiednio Amalom i Baltom. Drugą wykładnię zasięgu władzy Ostrogoty pozostaje naświetlić poprzez

⁵¹ R. Hachmann, *Die Goten*, s. 68; D. Claude, *Adel, Kirche und Königtum im Westgotenreich*, s. 11, który przyjął tezy Hachmanna, dość jednostronnie stwierdził *Ostrogota, herrschte nach Jordanes nur über die Ostgoten*. Zob. też: H. Castritius, *Ostrogota*, w: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, 22, Berlin–New York, s. 349.

⁵² *Getica*, XIV, c. 82: *Ablavius enim storicus refert, quia ibi super limbum Ponti, ubi eos diximus in Scythia commanere, ibi pars eorum, qui orientali plaga tenebat, eisque praeerat Ostrogota, utrum ab ipsius nomine, an a loco, id est orientales, dicti sunt Ostrogotae, residui vero Vesegotae, id est a parte occidua*. Por. A. Gillett, *Jordanes*, s. 486, z przyp. 16.

⁵³ *Getica*, V, c. 42, *Tertia vero sede super mare Ponticum iam humaniores et, ut superius diximus, prudentiores effecti, divisi per familias populi, Vesegotae familiae Balthorum, Ostrogotae praeclaris Amalis serviebant*. Por. A. Gillett, *Jordanes*, s. 485.

⁵⁴ Zob. T. S. Burns, *The Ostrogoths. Kingship and Society*, Wiesbaden 1980, s. 8 n.; P. Amory, *People*, s. 306; H. Wolfram, *Historia Gotów*, s. 35 oraz s. 12, przyp. 441; P. Heather, *Cassiodorus and the Rise of the Amals*, s. 108, przyp. 15; O. Pritsak, *The Goths and the Huns, w: Teodorico e i Goti tra Oriente e Occidentem*, ed. A. Carile, Ravenna 2005, 25–37, tutaj 33. Na temat funkcji *herosa eponymosa*, zob. F. Graus, *Lebendige Vergangenheit. Überlieferung im Mittelalter und in den Vorstellungen vom Mittelalter*, Köln 1975, s. 73–81.

omówienie innego fragmentu *Getiki*, sprzecznego z cytowanym powyżej. Ostrogota wzmiankowany jest jeszcze raz we fragmencie c. 98, w kontekście wojny z gepidzkim królem Fastidą:

Ten więc wyprawia posłów do Ostrogoty, którego władzy podlegali ciągle jeszcze tak Ostrogoci jak i Wizygoci, to jest oba odłamy ludu gockiego⁵⁵.

Według tej wzmianki władzy Ostrogoty podlegali „jeszcze tak Ostrogoci jak i Wizygoci”. Takie zobrazowanie zasięgu władzy Amala stoi w całkowitej sprzeczności z relacją Ablaviusa (*Getica* XIV, c. 82). Oczywistym jest, że właśnie w tym fragmencie mowa jest o „ogólnogockim” władcy o imieniu Ostrogota, wywodzącym się z dynastii Amalów, jednak relacja o nim została przejęta nie od Ablaviusa, lecz całkiem innego autora⁵⁶. Nasuwają się zatem następujące pytania: kto jest autorem takiej wykładni dziejów Amalów i czy można znaleźć potwierdzenie dla niej w innych fragmentach *Getiki*? Sprawą kluczową staje się znalezienie w dyskursie *Getiki* innego fragmentu dotyczącego podziału Gotów, który mógłby wyjaśnić wątek władzy Ostrogoty nad oboma gockimi ludami. Stałby on jednocześnie w opozycji do fragmentu, który został powyżej przypisany Ablaviusowi. Zanim jednak zajmiemy się tą kwestią, spróbujemy najpierw odpowiedzieć na pierwsze pytanie.

W roku 533 Kasjodor napisał list do senatu, w którym wychwalał Amalasantę, córkę Teodoryka Wielkiego i matkę jego następcy na tronie ostrogockim, Atalarya. W liście tym wymienił dziewięciu gockich królów z rodu Amalów. Z każdym z nich związał jedną z cnot, posiadanych przez Amalasantę⁵⁷. Ostrogocie przypisał Kasjodor cnotę *patientia*. Skrajnie krytyczny badacz jakim jest W. Goffart, poddał wszechstronnej analizie fragmenty *Getiki*, które traktują o wymienionych w liście Kasjodora królach i doszedł do przekonania, że jej narracja dotycząca Ostrogoty w c. 98–99 może odzwierciedlać cechę *patientii*⁵⁸. Stąd też w jego przekonaniu fragment ten można z całą pewnością przypisać samemu Kasjodorowi. Przedstawiona w tych związanych przez W. Goffarta z Kasjodorem rozdziałach *Getiki* wizja rządów Ostrogoty jako władcy ogólnogockiego znajduje potwierdzenie w innym jeszcze jej fragmencie, przedstawiającym okoliczności przejęcia władzy nad Gotami przez ród Amalów.

Początki władzy Amalów nad Gotami opisane zostały w c. 76–78, w których mowa jest o zwycięstwie odniesionym przez Gotów pod wodzą Amalów nad rzymskim wodzem Fuskusem. Dzięki powodzeniu w wojnach zostali oni okrzyknięci Ansami, to znaczy „nie zwykłymi ludźmi lecz półbogami”⁵⁹. Oczywiście historia rzekomego zwycięstwa nad rzymskim wodzem Fuskusem⁶⁰ zaczerpnięta została nie z dziejów Gotów, lecz Getów, co stanowi sztandarowy przykład średniowiecznej pseudologicznej identyfikacji⁶¹. Jednak najważniejszy, uwzględniając niniejsze rozważania, w tej opowieści jest fakt, że jednoznacznie Amalowie zostali okrzyknięci Ansami nie przez Ostrogotów, lecz Gotów.

⁵⁵ *Getica*, XVII, c. 98: *Is ergo missis legatis ad Ostrogotham, cuius adhuc imperio tam Ostrogothae quam Vesegothae, id est utriusque eiusdem gentes populi, subiacebant ...*

⁵⁶ R. Wenskus, *Stammesbildung und Verfassung*, s. 472, uznaje, że postać Ostrogoty, którego imię pochodzić ma od nazwy plemiennej Ostrogotów świadczyć może o dokonanym podziale Gotów na dwa odłamy. Ostrogota byłby w tym ujęciu władcą wyłącznie Ostrogotów; J. Strzelczyk, *Goci—rzeczywistość i legenda*, Warszawa 1984, s. 95, próbuje pogodzić obie wersje, stawiając tezę, że Ostrogota był początkowo władcą obu odłamów, jednak właśnie za jego panowania miało nastąpić odwrwanie się Wizygotów. Miało do tego dojść po opuszczeniu Dacji przez Rzymian, którą zajęli wizygoty Terwingowie.

⁵⁷ *Variae*, XI, 1, 19: *Enituit enim Hamalus felicitate, Ostrogotha patientia, Athala mansuetudine, VVinitarius aequitate, Unimundus forma, Thorismuth castitate, VValamer fide, Theudimer pietate, sapientia, ut iam vidistis, inclitus pater.*

⁵⁸ W. Goffart, *The Narrators of Barbarian History (A. D. 550–800)*, s. 40, przyp. 88.

⁵⁹ *Getica*, XIII, c. 76–78: *Tum Gothi haut segnes reperti arma capessunt primoque conflictu mox Romanos devincunt, Fuscoque duce extincto divitias de castris militum spoliunt magnaue potiti per loca victoria iam proceres suos, quorum quasi fortuna vincebant, non puros homines, sed semideos id est Ansis vocaverunt.*

⁶⁰ Zob. H. Daicovicu, *Dakowie*, Warszawa 1970, s. 140–145.

⁶¹ Zob. R. Wenskus, *Stammesbildung und Verfassung*, s. 78; O identyfikacji Gotów z Getami oraz idei Gotycyzmu zob. J. Svennung, *Zur Geschichte des Goticismus*, Uppsala 1967; Zob. też M. Eliade, *De Zalmoxis a Gengis-Khan. Études comparatives sur le religions et le folklore de la Dacie et de l'Europe orientale*, Paris 1970, s. 64–86. Por. H. Wolfram, *Einleitung oder Überlegungen zur Origo Gentis*, s. 26.

Dla autora tej wersji wydarzeń ważne było zapewne, aby użyć terminu zbiorczego, a nie partykularnych określeń Wizygotów i Ostrogotów, co sugeruje, że w przedstawionej przez niego wersji wydarzeń do przekazania władzy Amalom doszło jeszcze w okresie sprzed podziału Gotów na dwa ludy. Za przypuszczeniem tym przemawia także to, że Jordanes snuje tę opowieść w obrębie pierwszej części *Getiki*, która traktuje o dziejach zjednoczonych jeszcze Gotów.

Uważna lektura przekonuje bowiem, że poza przywoływaną wyżej relacją dotyczącą podziału Gotów na dwa odrębne ludy — Ostrogotów i Wizygotów — oraz podporządkowania się ich odpowiednio władzy Amalów i Baltów, którą można z dużym prawdopodobieństwem łączyć z przekazem Ablaviusa, w *Getice* natrafiamy na jedną jeszcze opowieść o podziale Gotów, przedstawiającą te wydarzenia w odmienny sposób. Zgodnie z tą opowieścią, „jedność” obu gockich ludów miała ulec zniszczeniu nie w zamierzonych czasach po osiedleniu się przez nie nad brzegami Morza Pontyjskiego, lecz dopiero w czasie najazdu Hunów. Osłabiony raną w bokuadaną mu przez nieznaną skądinąd Rosomonów, król Gotów Hermanaryk został zaatakowany przez Hunów. Po jego śmierci miało dojść do odłączenia się Wizygotów od Ostrogotów⁶². Z relacji tej wynika więc, że ostatnim władcą panującym nad oboma odłamami Gotów miał być Hermanaryk.

Temu „zwycięzcy wielu ludów”, jak przedstawia go *Getica*, przypadało niezwykle ważne miejsce w legendzie dynastycznej Amalów. Można zatem zakładać, że utrwalone w przekazie Jordanesa przekonanie o ogólnogockim zakresie władzy Hermanaryka stanowiło istotną część tradycji rodowej raweńskich Amalów, pretendujących do roli sukcesorów wielkiego króla. W rezultacie możemy też przypuszczać, że właśnie ta wersja wykładu dziejów Gotów, przypisująca Amalowi Hermanarykowi władzę nad wszystkimi ludami gockimi, przejęta została przez Jordanesa z dzieła Kasjodora. Pozwalała ona bowiem na zalegitymizowanie aspiracji, wywodzącego się z tego samego rodu co Hermanaryk, Teodoryka do przejęcia władzy nad Wizygotami i dawała mu prawo do występowania, podobnie jak jego wielki poprzednik, w charakterze władcy wszystkich Gotów, zarówno Ostrogotów, jak i Wizygotów. Tym samym podważała ona wiarygodność innych tradycji, innych opowieści o dziejach Gotów, chociażby tej spisanej przez Ablaviusa, wyposażając amalskich królów w instrument umożliwiający im stworzenie nowej gockiej wspólnoty. Z fragmentów poświęconych ogólnogockim rządóm Hermanaryka wyłaniał się obraz Amalów jako „prawomocnej” królewskiej dynastii, jedynej, której przysługuje prawo do sprawowania władzy nad Gotami.

Jednakże w takim ujęciu sprawy pod znakiem zapytania stawała tradycja Baltów, którzy królami Wizygotów zostać mieli dopiero w następstwie najazdu Hunów i śmierci Amala Hermanaryka. Ród Alaryka zdobył władzę dopiero po odłączeniu się Wizygotów od swoich „krewnych”. Byliby w takich okolicznościach Amalowie gockim rodem królewskim, który jest starszy, czcigodniejszy i którego władza jest historycznie bardziej legitymizowana. Powstaje więc automatycznie pytanie: jak przedstawieni są Baltowie w *Getice*?

⁶² *Getica*, XXV, c. 131: *Vesegothae, id est illi alii eorum socii et occidui soli cultores, metu parentum exterriti, quidnam de se propter gentem Hunnorum deliberarent, ambigebant, diuque cogitantes tandem communi placito legatos in Romania direxerunt ad Valentem imperatorem fratrem Valentiniani imperatoris senioris, ut, partem Thraciae sive Moesiae si illis traderet ad colendum, eius se legibus eiusque vivere imperiis subderentur.* *Getica*, XLVIII, c. 246: *Et quia, dum utrique gentes, tam Ostrogothae quam etiam Vesegothae, in uno essent, ut valui, maiorum sequens dicta revolvi divisosque Vesegothas ab Ostrogothis ad liquidum sum prosecutus, necesse nobis est iterum ad antiquas eorum Scythicas sedes redire et Ostrogotharum genealogia actusque pari tenore exponere. Quos constat morte Hermanarici regis sui, decessione a Vesegothis divisos, Hunnorum subditos dicioni, in eadem patria remorasse, Vinithario tamen Amalo principatus sui insignia retinente.* Na temat śmierci Hermanaryka, zob. O. Gschwantler, *Ermanarich sein Selbstmord und die Hamdirsage. Zur Darstellung von Ermanarichs Ende in Getica 24, 129 f.*, w: *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert*, ed. H. Wolfram, F. Daim, Wien 1980, s. 187–206, tam też dalsza literatura.

4. Amalowie a Baltowie

W *Getice* występuje wyraźna różnica „jakościowa” między domem Amalów i Baltów⁶³. Oba są wprawdzie dostojne, lecz ród Baltów jest „drugi w dostojństwie po Amalach”. Bałtyjska *nobilitas* została sprowadzona wyłącznie do cnoty (*virtus*) „śmiałości”, co poparte zostaje w dyskursie etymologią, ponieważ Baltha znaczy po gocku „śmiałość” (*audax*)⁶⁴. We współczesnej historiografii zarysowały się dwie koncepcje na temat pochodzenia tego rodu⁶⁵. Pierwsza z nich, opierająca się przede wszystkim na *Getice*, zakłada, że Baltowie byli rodem królewskim o dużej charyzmie⁶⁶. Zdaniem H. Wolframa wódzów gockich z końca IV wieku — Ariaryka, Aoryka i Atanaryka — łączyły więzy pokrewieństwa. Przemawiać ma za tym wariacja imion, stąd też Alaryk mógł być ich potomkiem. Z inną koncepcją wystąpili angielscy badacze, przede wszystkim Wolfgang Liebeschuetz i Peter Heather. Liebeschuetz uważa Alaryka za *homo novus*, przywódcę bandy wojowników, wokół której doszło do wizygockiej etnogenezy⁶⁷. Angielski uczone zauważa, że mimo deklaracji Jordanesa o tym, że Alaryk należeć miał do drugiego po Amalach rodu Baltów, niewiele wiemy o jego pochodzeniu. O jego przodkach nie wspominają ani Jordanes, ani Izydor z Sewilli. Stąd też wysunąć można wniosek, że Baltowie zawdzięczali swoją uprzywilejowaną pozycję Alarykowi, nie zaś odwrotnie. Konstatając to wszystko, Heather występując z krytyką koncepcji Wolframa, przedstawił dwa ważne argumenty⁶⁸. Pierwszym jest mianowicie niemożliwość aliteracji przywołanych przez H. Wolframa imion w ich oryginalnej gockiej formie. Stąd też przy oryginalnej wersji imienia Ariaryk brzmiące *Arjareiks lub *Harjareiks nie może zachodzić aliteracja z imieniem Alaryka *Alareiks. Po drugie, nie ma żadnego udokumentowanego przykładu, że aliteracja była praktykowana w germańskich dynastiach królewskich. W rezultacie Heather wskazuje na brak jakichkolwiek dowodów, mogących dowodzić pokrewieństwa między Atanarykiem i Alarykiem⁶⁹. Zdanie Liebeschuetza podzielają także Roger Collins oraz Michael Kulikowski⁷⁰. Podążając tym tropem także Hagith Sivan uważa, że Jordanes ufundował postaci Alaryka genealogię władzy, która zaczyna się od Fritigerna, którego następcą Jordanes czyni Atanaryka⁷¹. Zabieg ten znamionuje także odwrócenie kolejności rzeczy, gdyż Atanaryk był terwiskim sędzią przed Fritigernem i wskutek konfliktu z nim musiał opuścić *gens*, udając się następnie do Konstantynopola.

Wracając do głównego toku naszych rozważań, warto zauważyć, że Amalowie już w przypisanej Ablaviusowi wzmiance o podziale Gotów nad Morzem Pontyjskim nazwani zostali *praeclari*⁷², podczas gdy Baltom nie przypisano żadnego przydomka. Jednak porównując oba rody, należy stwierdzić,

⁶³ Na temat Baltów zob. też P. Grierson, *Election and Inheritance in Early Germanic Kingship*, „Cambridge Historical Journal”, 7, 1941, nr 7, s. 1–22. O Baltach wzmiankuje tylko *Getica*. Badania genealogii pokazują, że trudno jest ustalić pokrewieństwo między pierwszym królem wizygockim Alarykiem I, a jego następcami. Jedynie o Ataulfie Jordanes mówi, że był krewnym Alaryka (*consanguineus*). Stąd problem łączenia Alaryka z Teodoridem w jedną dynastię. Jednak z uwagi na piętrzące się problemy będziemy używali nazwy Baltowie jako terminu technicznego na określenie królów wizygockich.

⁶⁴ *Getica*, XXIX, c. 146: ...*post Amalos secunda nobilitas Balthorumque ex genere origo mirifica, qui dudum ob audacia virtutis Baltha, id est audax...* O Wandalskim rodzie Hasdingów Jordanes *Getica*, XXII, c. 113 pisał: ...*Asdingorum stirpe, quod inter eos eminet genusque indicat bellicosissimum...*

⁶⁵ Omówienie dyskusji na temat Wizygotów u P. Heathera, *The Creation of the Visigoths*, w: *The Visigoths from the Migration Period to the Seventh Century: An Ethnographic Perspective*, ed. P. Heather, San Marino 1999, s. 43–92.

⁶⁶ H. Wolfram, *Gotische Studien*, s. 114–138, szczególnie 121.

⁶⁷ W. Liebeschuetz, *Alaric's Goths: nation or army?* w: *Fifth-century Gaul: a crisis of identity?*, ed. J. Drinkwater, H. Elton, Cambridge 1992, s. 75–83, tutaj s. 78.

⁶⁸ P. Heather, *The Creation of the Visigoths*, s. 57.

⁶⁹ Tamże, s. 57, przyp. 20.

⁷⁰ R. Collins, *Hiszpania w czasach Wizygotów, 409–711*, Warszawa 2007; M. Kulikowski, *Nation versus Army: A Necessary Contrast?* w: *On Barbarian Identity*, s. 69–84, szczególnie s. 78–81.

⁷¹ H. Sivan, *Alaricus Rex: Legitimizing a Gothic King*, w: *The Construction of Communities in the Early Middle Ages. Textes, Resources and Artefacts*, ed. R. Corradini, M. Diesenberger, Leiden–Boston, s. 109–121, szczególnie s. 117.

⁷² *Getica*, V, c. 42; Por. H. Wolfram, *Historia Gotów*, s. 35, przyp. 11.

że *Getica* wprowadza ciekawą relację między „półboskimi” Amalami, którzy zwyciężają za pomocą pochodzącej ze sfery *numinosum* fortuny⁷³, a Baltami, których cnotą (*virtus*) jest śmiałość⁷⁴. W tym kontekście szczególną uwagę zwraca zwłaszcza relacja poświęcona przybyciu na dwór wizygocki Amala Beremuda, syna króla ostrogockiego Torismunda i w prostej linii potomka (prawnuka) Hermanaryka⁷⁵. Nie mogąc jakoby znieść zależności Ostrogotów od Hunów⁷⁶, Beremud wraz ze swym synem Weterykiem udał się do Galii na dwór wizygockiego króla Teodorida. Na wizygockim dworze Beremud nie ujawnił swej tożsamości, gdyż wiedział, jak wyjaśnia autor *Getiki*, że wizygocy „krewni”⁷⁷ oddaliby mu władzę, gdyby dowiedzieli się, że jest Amalem i dziedzicem wielu królów⁷⁸. Ostatecznie też do wyboru Beremuda na króla Wizygotów nie doszło. Z jednej strony zdecydowała wspomniana skromność Amala, z drugiej jednak, co przyznaje Jordanes, Wizygoci dokonali już wcześniej wyboru, osadzając na tronie Teodorida. Pomimo pewnych niejasności, a nawet momentami wewnętrznych sprzeczności, narracja *Getiki*, dotycząca przybycia Beremuda na dwór wizygocki przekazuje czytelny przekaz: władza nad Wizygotami w gruncie rzeczy przysługuje nie Baltom, lecz prawdziwym spadkobiercom gockich królów, Amalom. To Amalom, a nie Baltom, powierzyliby Wizygoci, gdyby tylko mogli, królewskie rządy. Jedynie skromność Beremuda nie pozwoliła Amalom na urzeczywistnienie przysługujących im praw do sprawowania rządów nad Wizygotami⁷⁹. Znaczenie, jakie w wykładzie *Getiki* przypada opowieści o przybyciu Beremuda pozwalają lepiej zrozumieć wydarzenia, które rozegrały się w początkach VI w. i doprowadziły w ostatecznym rezultacie do rzeczywistego przejścia władzy nad Wizygotami przez innego amalskiego władcę, Teodoryka Wielkiego⁸⁰.

5. Amalowie a Wizygoci w VI w.

Około roku 494 doszło do zaślubin króla Wizygotów Alaryka II i córki Teodoryka Wielkiego, Thiudigotho⁸¹. Owocem tego związku był Amalaryk, którego imię symbolizowało z jednej strony tradycję rodową matki, a zarazem było wariantem imienia ojca. Ostrogocko–wizygocki sojusz, który celująco zdał egzamin w czasie wojny Teodoryka z Odoakrem w latach 489–493, został jeszcze bardziej zacieśniony. Sytuacja zmieniła się w roku 507, kiedy armia wizygocka została pokonana przez wojska króla Franków Chlodwiga pod Vouillé, sam zaś Alaryk II stracił życie. W 508 r. Teodoryk zmobilizował ostrogocką armię do walki z Frankami w Galii⁸². W walce z Ostrogotami, dowodzonymi przez jedne-

⁷³ *Getica* XIII, c. 78: *Tum Gothi haut segnes reperti arma capessunt primoque conflictu mox Romanos devincunt, Fuscoque duce extincto divitias de castris militum spoliant magnaue potiti per loca victoria iam proceres suos, quorum quasi fortuna vincebant, non puros homines, sed semideos id est Ansis vocaverunt.*

⁷⁴ H. Wolfram, *Splendor imperii. Die Epiphanie von Tugend und Heil in Herrschaft und Reich*, Graz–Köln 1967, s. 25 wskazuje na tożsamość *virtus* i *fortuna/felicitas*.

⁷⁵ *Getica*, XXXIII, c. 174–175.

⁷⁶ *Getica*, XLVIII, c. 251: *...Beremud iam contempta Ostrogotharum gente propter Hunnorum dominio ad partes Hesperias Vesegotharum fuisset gente secutus, de quo et ortus est Vetericus.*

⁷⁷ Termin *parentes* oznacza tu nie pokrewieństwo między gockimi rodami królewskimi lecz pokrewieństwo (*consanguinitas*) między Ostrogotami a Wizygotami. Na temat tzw. ludów gockich zob. W. Goffart, *The Supposedly 'Frankish' Table of Nations: An Edition Study*, „Frühmittelalterliche Studien”, 17, 1983, s. 98–130.

⁷⁸ *Getica*, XXXIII, c. 174: *Consciis enim virtutis et generis nobilitate facilius sibi credens principatum a parentibus deferre, quem heredem regum constabat esse multorum. Quis namque de Amalo dubitaret, si vacasset elegere?*

⁷⁹ Por. P. Grierson, *Election and Inheritance in Early Germanic Kingship*, s. 12.

⁸⁰ Por. R. Wenskus, *Stammesbildung und Verfassung*, s. 474.

⁸¹ A. Schwarcz, *Relations between Ostrogoths and Visigoths in the fifth and sixth centuries and the Question of Visigothic settlement in Aquitaine and Spain*, w: *Integration und Herrschaft. Ethnische Identitäten und soziale Organisation im Frühmittelalter*, ed. W. Pohl, M. Diesenberger, Wien 2002, s. 217–226, tutaj s. 224. Zob. I. Wood, *Royal succession and legitimation in the Roman west, 419–536*, w: *Staat im frühen Mittelalter*, ed. S. Airlie, W. Pohl, H. Reimitz, Wien 2006, s. 59–72, jest to dobre podsumowanie epoki, lecz zaznaczyć trzeba, że autor nie ustrzegł się błędu na s. 62, twierdząc, że syn Alaryka II i Thiudigotho nazywał się Atalaryk zamiast, rzecz jasna, Amalaryk.

⁸² A. Schwarcz, *Relations*, s. 225; Na temat tych wydarzeń W. Ensslin, *Theoderich der Grosse*, München 1959, s. 142–146.

go z wodzów Teodoryka, Ibbe, miało zginąć, według relacji Jordanesa, trzydzieści tysięcy Franków⁸³. Jesienią 508 r. Ibba ruszył z odsieczą obleganemu przez Burgundów Arles. Wilhelm Ensslin oraz Andreas Schwarcz nie bez podstaw podejrzewają, że musiał odnieść w pobliżu miasta wielkie zwycięstwo. *Vita Caesarii* relacjonuje bowiem, że zwycięscy Goci weszli do Arles prowadząc ogromną ilość jeńców⁸⁴. W 509 r. Ibba zdobył Narbonne i Carcassone oraz odzyskał część wizygockiego skarbu królewskiego, który został odesłany do Rawenny. Inny z ostrogockich wodzów, Mammo, spustoszył ziemię Burgundów. Układ pokojowy zawarty wówczas z Burgundami oparty został o terytorialny *status quo*⁸⁵. W latach 512–513 lub 514–515 doszło wreszcie do zawarcia pokoju z następcami Chlodwiga, wskutek którego Goci zatrzymali południe Novempopulany, być może także Rodez i Tuluzę⁸⁶. W Hiszpanii władzę dzierżył w tym czasie nieślubny syn Alaryka II, Gesalek⁸⁷. „Wewnętrzna” wojna między Teodorykiem a Gesalekiem zakończyła się w 511 r. proklamacją amalskiego władcy na króla Wizygotów. Gesalek, który nie potrafił sprostać wojennej sztuce Ibby, szukał schronienia i pomocy dla swej sprawy u afrykańskich Wandalów, co spotkało się z dyplomatycznymi protestami ze strony Rawenny⁸⁸. Po opuszczeniu Afryki w roku 513 Gesalek udał się do Akwitanii, gdzie za wandalские pieniądze sformował armię i podjął próbę inwazji Hiszpanii⁸⁹. Jego wyprawa zakończyła się jednak klęską i wzięciem „baltyjsko-wizygockiego” pretendenta do niewoli. W 514 r. „epopeja” Gesaleka dobiegła tragicznego końca: pojmany przez Ostrogotów został stracony⁹⁰. Teodoryk Wielki sprawował władzę nad Wizygotami do swojej śmierci w 526 r. Tron przejął wówczas po nim jego amalsko-baltyjski wnuk Amalaryk. H. Wolfram wysunął jednak przekonującą tezę, że w koncepcji raweńskich Amalów oba „zjednoczone” gockie królestwa miały po śmierci Teodoryka przejść pod władzę jego zięcia Eutaryka Cilligi z pominięciem praw Amalaryka, który w 517 r., jak się przyjmuje, osiągnął już pełnoletność⁹¹.

⁸³ *Getica*, LVIII, c. 302: *Non minore tropeo de Francis per Ibbam, suum comitem, in Galliis adquisivit plus triginta milia Francorum in proelio caesa.*

⁸⁴ *Vitae Caesarii episcopi Arelatensis Libri Duo*, II, ed. B. Krusch, w: MGH SS rerum Merovingicarum 3, 1896, s. 469, I, 32: *Fugatis denique obsidionibus et Arelato Gothis cum captivorum immensitate reverisi...* W. Ensslin, *Theoderich der Grosse*, s. 143, przyp. 16; A. Schwarcz, *Relations*, s. 225 z przyp. 52. Na temat wojny burgundzko-gockiej zob. B. Saitta, *I Burgundi (413–534)*, Roma 2006, s. 31–43.

⁸⁵ A. Schwarcz, *Relations*, s. 225.

⁸⁶ H. Wolfram, *Historia Gotów*, s. 358.

⁸⁷ *Isidorus Hispalensis Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum*, ed. J.–P. Migne, *Patrologia Latina*, t. 83, 1844–1855, col. 1057, 37: *Aera DXLV, ann. XVII imperii Anastasii, Gisaleicus, superioris regis filius ex concubina creatus, Narbonae princeps efficitur, regnans annos quatuor; sicut genere vilissimus, ita infelicitate et ignavia summus.*

⁸⁸ Zob. *Variae*, V, 43.

⁸⁹ Tamże.

⁹⁰ *Isidorus Hispalensis Historia de regibus Gothorum, Vandalorum et Suevorum*, 38: *Inde profectus ad Africam, Vandalarum suffragium poscit, quo in regnum posset restitui. Qui, dum non impetrasset auxilium, mox de Africa rediens, ob metum Theoderici Aquitaniam petiit, ibique anno uno delitescens, in Hispaniam revertitur, atque a Theoderici regis duce duodecimo a Barcinona urbe milliario, commisso praelio superatus, in fugam vertitur, captusque trans fluvium Druentium Galliarum interiit, sicque prius honorem, postea vitam amisit.*

⁹¹ H. Wolfram, *Historia Gotów*, s. 353 n.; tenże, *Die Goten und ihre Geschichte*, s. 84. Por. D. Claude, *Die ostgotischen Königserhebungen*, w: *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert*, s. 149–179, tutaj s. 159; T. Burns, *A History of the Ostrogoths*, s. 98 oraz I. Wood, *Royal succession*, s. 59–72. Inny punkt widzenia prezentuje R. Collins, *Hiszpania w czasach Wizygotów, 409–711*, s. 37. Przydomek Cilliga próbuje tłumaczyć N. Wagner, *Ostgotische Personennamengebung*, w: *Nomen et gens. Zur historischen Aussagekraft frühmittelalterlicher Personennamen*, w: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Erg. 16, ed. D. Geuenich, W. Haubrichs, J. Jarnut, Berlin–New York 1997, s. 41–57, tutaj s. 51 n.: *Als Bedeutung ergibt sich etwa 'der kleine Sanfte, Trauliche', was für einen familiären Beinamen passend erscheint.*

6. Eutaryk Cilliga i jego gockie dziedzictwo

Postać Eutaryka należy do kluczowych w niniejszych rozważaniach⁹². Według *Getiki* Jordanesa, Teodoryk dowiedział się o istnieniu żyjącego w Hiszpanii Eutaryka w początkach sprawowania opieki nad małoletnim Amalarykiem. Sprowadzony na dwór królewski, w 515 r. poślubił córkę Teodoryka, Amalasuntę. Z tego związku urodził się syn Atalaryk i córka Matasunta⁹³. W wykładzie *Getiki* niezwykle mocno zostało uwypuklone amalskie pochodzenie Eutaryka⁹⁴, które zadecydować miało o decyzji Teodoryka o powierzeniu mu ręki królewskiej córki. Należy zatem przyjrzeć się bliżej jego przodkom⁹⁵.

Przedstawiona przez *Getikę* linia genealogiczna Eutaryka zaczyna się od „najszlachetniejszego z Amalów” Hermanaryka, którego synem był panujący nad Ostrogotami z ramienia Hunów Hunimund. Następnie na tron wstąpił Torismud, po którego śmierci Ostrogoci przez czterdzieści lat z powodu żałoby nie wybrali żadnego króla⁹⁶. Jego synem był znany nam już Beremud, który udać się miał na dwór wizygocki ze swym synem Weterykiem, który miał zostać ojcem Eutaryka⁹⁷.

Dzisiejsi badacze skłonni są widzieć w tej linii „bardziej genealogiczny wymysł Kasjodora, niż historię”⁹⁸. Wpisanie Eutaryka w ramy tradycji amalskiej służyć miało, jak wszystko za tym przemawia, umocnieniu jego pozycji i legitymizacji jego praw do przejęcia w przyszłości sukcesji po Teodoryku. W przekazie *Getiki* uwagę zwraca jednakże nie tylko samo przypisanie Eutarykowi amalskiego pochodzenia. Jak dowodzi bowiem *Getica*, mógł on poszczycić się nie tylko przynależnością do rodu Amalów, lecz również, w odróżnieniu od Teodoryka, który miał wywodzić się od brata Hermanaryka, Wultuulfa, pochodzeniem wprost od tego największego z gockich królów. W rezultacie w wykładzie *Getiki* jego małżeństwo z Amalasuntą nabiera wręcz symbolicznego charakteru.

Wraz ze ślubem Eutaryka, potomka Hermanaryka i Amalasunty, dziedziczki Teodoryka i Wultuulfa dojść może bowiem do zjednoczenia dwóch amalskich linii, których członkowie mieli naprzemiennie sprawować władzę nad Ostrogotami po śmierci Hermanaryka⁹⁹. Jednak wydaje się, iż w za-

⁹² Zob. biografii Eutaryka w pracach: P. Amory, *People*, s. 450 n. oraz J. R. Martindale, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, t. 2, AD 395–527, Cambridge 1980, s. 438.

⁹³ *Chronica Magni Aurelii Cassiodori Senatoris*, 1357, ed. T. Mommsen, w: MGH AA, 11, 1894.

⁹⁴ *Getica*, LVIII, c. 298: „...comperit Eutharicum Veterici filium Beremodi et Thorismodi nepotem, Amalorum de stirpe descendente, in Spania degi, iuvenili aetate prudentia et virtute corporisque integritate pollentem. Podczas gdy według *Catalogus Amalorum* z *Getiki*, XIV, c. 81: *Nam supra dictus Hermanaricus, filius Achiulf, genuit Hunimundum: Hunimundus autem genuit Thorismundo: Thorismund vero genuit Berimud: Berimud autem genuit Vetericum: Vetericus item genuit Eutharicum...* Problem szerzej analizuje H. Castritius, *Namenkundliche Argumentation am Beispiel der Amalersippe*, „Beiträge zur Namenforschung”, 20, 1985, z. 3, s. 257–271.

⁹⁵ *Getica*, XLVIII, c. 250–251.

⁹⁶ H. Wolfram, *Historia Gotów*, s. 17, przyp. 61. Por. R. Wenskus, *Angeln–Sachsen–Thüringer*, w: *Ausgewählte Aufsätze zum frühen und preussischen Mittelalter. Festgabe zu seinem siebzigsten Geburtstag*, ed. H. Patze, Sigamringen 1986, s. 138–200, tutaj s. 163.

⁹⁷ Por. F. Lotter, *Die germanischen Stammesverbände im Umkreis des Ostalpen–Mittelodonau–Raumes nach der literarischen Überlieferung zum Zeitalter Severins*, w: *Die Bayern und Ihre Nachbarn* 1, ed. H. Wolfram, A. Schwarcz, Wien 1985, s. 29–59, szczególnie s. 31–34; oraz R. Wenskus, *Amaler*, *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 1, 1, Berlin 1973, s. 246 n.

⁹⁸ H. Wolfram, *Historia Gotów*, s. 293, przyp. 31. Na temat genealogii Amalów, zob. H. Castritius, *Namenkundliche Argumentation am Beispiel der Amalersippe*, s. 257–271, który podejmuje obronę historyczności linii Eutaryka. Wiemy, co prawda, o istnieniu pewnego Witeryka, wodza sfederowanych z Rzymianami wojsk gockich, walczących w Galii w 439 r., w którym doszukiwać można by się ojca Eutaryka, Nic jednak nie wskazuje na jego związki z rodem Amalów, zob. A. Schwarcz, *Relations*, s. 222; H. Wolfram, *Historia Gotów*, s. 297.

⁹⁹ T. Burns, *Theodorice the Great and the Concepts of Power in Late Antiquity*, s. 99. Według *Getica*, XLVIII, c. 246–251, po śmierci Hermanaryka władzę objął Winitar syn Walarawansa, którego ojcem był Wultuulf brat Hermanaryka. Po śmierci Winitara rządy objąć miał syn Hermanaryka Hunimund, a po nim syn jego Torismud. Po śmierci Torismuda Ostrogoci mieli przez czterdzieści lat nie wybierać żadnego władcy, po tym okresie władzę objął wnuk Winitara Walamir. Walamir był stryjem Teodoryka Wielkiego.

myśle twórców genealogii Eutaryka z jego małżeństwem z Amalasantą łączyć się miały dodatkowe jeszcze znaczenia.

Hermanaryk obdarzony został w *Getice* zaszczytnym tytułem „*nobilissimus Amalorum*”; miał on także według tegoż dzieła podporządkować swej władzy wszystkie ludy Germanii i Scytii¹⁰⁰. Według zawartej w *Getice* wykładni gockich dziejów, którą bez większych wątpliwości można łączyć z Kasjodorem, był on też ostatnim królem, którego władzy podlegały oba ludy tj. Ostrogoci i Wizygoci. Panowanie nad Wizygotami nie było dane prawnukowi Hermanaryka, Beremudowi, choć predestynowało go do tego jego amalskie pochodzenie. Dopiero przedstawiony przez Kasjodora jako wnuk Beremuda Eutaryk miał po śmierci Teodoryka Wielkiego objąć we władanie zjednoczone królestwo obu plemion gockich, stanowiące w istocie, zgodnie z rozwijaną w *Getice* koncepcją, dziedzictwo jego przodków. Stąd też bardzo prawdopodobne wydaje się stwierdzenie, że w przekazanej przez *Getikę* wizji dziejów Amalów jako prawowitych władców tak Ostrogotów jak i Wizygotów w III (wg. Jordanesa panowanie Ostrogoty) i IV wieku (panowanie Hermanaryka) widzieć można dzieło Kasjodora. Dokonał on zabiegu, który miał na celu legitymizację rozstrzygnięć, do jakich doszło w początkach VI wieku, w następstwie przejścia zwierzchności nad Wizygotami przez władcę Ostrogotów, Teodoryka Wielkiego. Zjednoczeni pod wspólnym królem Ostrogoci i Wizygoci stali się znów „*utriusque eiusdem gentes populi*” tak, jak w czasach przed najazdem Hunów. Stworzona przez Kasjodora opowieść o przybyciu Beremuda na dwór wizygocki i możliwości wybrania go na tamtejszy tron miała dowodzić prawomocności roszczeń Amalów, jako jedynego, „prawdziwego” gockiego rodu królewskiego, do władzy nad Wizygotami. Zapewne przedstawiona przez Kasjodora koncepcja wyjątkowych praw Amalów musiała spotkać się ze sceptycznym przyjęciem ze strony Wizygotów, mających w pamięci tradycje bałtyjskie, wywodzące się być może od czasów Alaryka I. Jednak Kasjodor przedstawił swoją „historię” Amalów w kilku płaszczyznach legitymizacyjnych. Stworzył wizję jednego ludu Gotów rządzonego przez Amalów. W czasie najazdu Hunów i śmierci Hermanaryka doszło do odłączenia się Wizygotów, którzy wybrali spośród siebie króla z rodu Baltów. Amalowie od tego momentu byli władcami tylko Ostrogotów. Nie mogąc znieść zależności od Hunów Amal Beremud, potomek Hermanaryka przybył na dwór wizygocki. W ten sposób Kasjodor pokazał, że linia Amalów, z której wywodził się Eutaryk Cilliga już kiedyś miała szansę rządzić Wizygotami, przy ich całkowitej aprobacie, jako prawowita gocka dynastia. Zarazem małżeństwo Eutaryka i Amalasynty oraz narodziny Atalaryka łączyło dwie linie Amalów, jedną wywodzącą się od Hermanaryka, drugą od jego brata Wultuulfa. Trudno więc oprzeć się wrażeniu, że pierwotny dyskurs *Historii* Kasjodora stylizowany był jako „szczęśliwe zakończenie” podziału Gotów. Przedwczesna śmierć Cilligi zniweczyła jednak dynastyczny plan Teodoryka¹⁰¹. Nie udało się już zachować jedności gockiego królestwa i powstrzymać dążenia Wizygotów do wyzwolenia się spod ostrogockiej dominacji. Po śmierci Teodoryka władza nad Wizygotami przeszła w ręce starszego z jego wnuków, „bałtyjskiego” Amalaryka, syna Alaryka II i Thiudigotho. Drugiemu z wnuków Teodoryka, synowi Eutaryka i Amalasynty, Atalarykowi, przypadła władza jedynie nad królestwem Ostrogotów.

Nie ulega wątpliwości, że przedstawiona przez Ablaviusa opowieść o dziejach obu gockich rodów królewskich była wyjątkowo nie na rękę przedstawicielom rodu Amalów. Wskazywała ona bowiem

¹⁰⁰ *Getica*, XXIII, c. 120. Badania nad podbitymi przez Hermanaryka ludami północy mają bardzo długą tradycję, zob. I. Korkkanen, *The peoples of Hermanaric Jordanes, Getica 116*. Helsinki 1975.

¹⁰¹ Data śmierci Eutaryka pozostaje kwestią domysłów. H. Wolfram, *Historia Gotów*, s. 374, przyp. 16 dopuszcza lata 522–523. Za rokiem 523 optują T. S. Burns, *A History of the Ostrogoths*, s. 100; W. T. Treadgold, *A history of the Byzantine State and Society*, Stanford 1997, s. 177; J. Marenbom, *Boethius*, Oxford 2003, s. 10; W. Ensslin, *Theoderich der Grosse*, s. 307; D. Claude, *Die ostgotischen Königserhebungen*, s. 159, przyp. 82. Rok 522 przyjmują J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire from the death of Theodosius I to the death of Justinian*. t. 2, London 1958, s. 152; J. A. S. Evans, *The Age of Justinian. The Circumstances of Imperial Power*, 1996, s. 85; tenże, *The emperor Justinian and the Byzantine Empire*, Westport 2005, s. 69; J. W. Barker, *Justinian and the Later Roman Empire*, Wisconsin–Madison 1977, s. 147; Ph. Grierson, M. Blackburn, *Medieval European Coinage*, t. 1: *The Early Middle Ages (5th–10th centuries)*, Cambridge 2006, s. 27. R. Collins, *Hiszpania w czasach Wizygotów*, s. 39, bierze pod uwagę już rok 519.

wyłącznie na ich prawa do władzy nad Ostrogotami i usuwała ich poza obręb tradycji wizygockiej. Kasjodor mógł znać *Historię* Ablaviusa, lecz nie oznacza to jeszcze w żadnym razie, że stanowiła ona źródło, z którego korzystał przy spisywaniu swoich dziejów gockich. Pozostawała bowiem w zasadniczej sprzeczności z rozwijaną przez niego koncepcją o wyjątkowym charakterze władzy amalskich królów. Wersja przeszłości przedstawiona przez Ablaviusa nie tylko nie mogła zostać włączona do oficjalnej historii Gotów, ale powinna zostać wymazana jako tradycja, która podważała amalskie pretensje do zwierzchności nad wszystkimi Gotami. W *Historii* Kasjodora nie było miejsca na opowieść Ablaviusa o podziale Gotów w zamierzchłej przeszłości na dwa oddzielne ludy poddane władzy dwóch dynastii, wizygockiej Baltów i ostrogockiej Amalów. W jego wykładzie miano jedynej prawdziwej gockiej dynastii królewskiej mogło przysługiwać jedynie Amalom.

Przechowanie relacji Ablaviusa zawdzięczamy wyłącznie Jordanesowi, który komponując własną, chociaż opartą z pewnością w przeważającej mierze na dziele Kasjodora, opowieść o historii Gotów sięgnął po jego pracę, wykorzystując ją obok innych greckich i łacińskich historii. W rezultacie stworzył nam możliwość bliższego wglądu w złożony proces kształtowania się amalskiej tradycji dynastycznej, prowadzący do przebudowania w zasadniczy sposób różnych pamięci o przeszłości i zbudowania spójnego obrazu minionych wydarzeń, odpowiadającego politycznym interesom amalskich władców z początku VI wieku.

The Amal Dynasty and the Visigoths.

Cassiodorus and Ablavius — Two Accounts on the Rule of the Amal Kings over the Goths

The article intends to present a lost work by Cassiodorus concerning the history of the Goths conceived as an instrument legitimising the Amal dynasty. Numerous researchers assumed that the purpose was the legitimisation of Eutharic Cillica, the son-in-law and successor of Theodoric the Great (d. 526). The text by Cassiodorus is known from *Getica* by Jordanes, according to which Eutaricus was the successor of the younger Amal line, starting with Ermanaric, given the honourable title *nobilissimus Amalorum*. Ermanaric was the last ruler of the Goths, whose subjects included both the Visigoths and the Ostrogoths. After his death, the Visigoths parted ways with the Ostrogoths, and from that time the Amal dynasty ruled solely over the latter. Nonetheless, its right to govern the Visigoths never waned, as reflected in the story of Beremud, the grandfather of Eutharic and the heir of Ermanaric. Unable to bear the supremacy of the Huns, Beremud turned to his Visigothic kinsmen. The account in *Getica* indicates clearly that at the time of the interregnum Beremud enjoyed the right to mount the Visigothic throne in his capacity as the heir of numerous kings. Nonetheless, he did not betray his descent and the Visigoths chose another candidate, Theodoric. The narrative pertaining to Beremud possesses distinct legitimisation objectives, and indicates quite clearly that members of the Amal dynasty were the sole legitimate rulers of all Gothic tribes, including the Visigoths. The whole story, which can be with a great dose of probability treated as written by Cassiodorus, was to prepare an ideological justification for the rule of Eutharic Cillica. In 511, Theodoric the Great, the king of the Ostrogoths, was chosen for the Visigothic throne. With no male offspring of his own, he appointed as successor his son-in-law, Eutharic, who was to receive Italy, Spain, and the remaining part of Gaul. The last two lands were part of the once powerful Visigothic state. The fact that Cassiodorus described Eutharic as the successor of Ermanaric and Beremud was to demonstrate that the history of the Goths had made a circle, and that governance over the united tribes was to be once again entrusted to the Amal rulers.